

української, а й світової культури [5]. Зображення перегукуються з образами, героями та емоціями, що їх поет виражає у своїх віршах, написаних майже водночас із автопортретами. Відтак, вони виглядають візуальними акцентами на внутрішньому стані самого митця, які підсилюють, а часом, і замінюють вербальну творчість.

1. Енциклопедія життя і творчості Тараса Шевченка [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.tshevchenko.name/uk/Painting/Autoportraits/1840.html>

2. Репнина В.Н. Я вас слишком искренно люблю: Повесть, письма Т.Шевченко и Ш.Эйнару / В.Репнина; [сост., авт. коммент. А.Е.Кузьменко, авт. предисл. В.Е.Шубравский]. – Харьков: Прапор, 1991. - 206 с.

3. Спогади про Тараса Шевченка. – К., 1988. – 546 с.

4. Удріс І. Шевченко - художник очима сучасників // Вісник. – 2005 р. [Електронний ресурс] / І.Удріс – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/articles/2005/05uisbtc.pdf>

5. Шевченко-художник як представник української культури [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/reports/culture/30394/>

6. Яцюк В. Шевченко-художник у прижиттєвій критиці // Слово і час. – 1995. – С. 25–31.

ВНУТРІШНІЙ ДІАЛОГ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА З БІБЛІЄЮ ЯК ПІДҐРУНТЯ ХРИСТІЯНСЬКОГО СВІТОГЛЯДУ

ЛИПКА А.О. (м. Тернопіль)

Copyright © 2014

УДК 334.73

На сьогодні культурний потенціал творчості Тараса Шевченка становить актуальну проблему для дослідників його життєвого шляху. Одним із серцевинних сегментів пошукувань є вибір мислителем християнської позиції та особиста відданість таким людським чеснотам, як віра, надія, любов, справедливість, краса, правда, добро і зло. Очевидно, що він неодноразово перечитував Біблію й самобутньо опрацюював її вірші. Ця релігійна книга християнства сприймалася ним як складний духовно-культурний феномен людства. Відтак Біблія стає певним “пратекстом” для багатьох літературних творів генія української землі. Тому в центрі його прискіпливої уваги перебувають метафоричні тематизми долі і сенсу життя, правди і справедливості, свободи і любові, добра і зла. Найголовніше, що лицар українського духу вів безперервний смисловий діалог із Біблійними текстами Старого та Нового Заповіту. Отож закономірно, що Біблійні образи, сюжети, мотиви проникають у твори Т. Шевченка не стільки як данина стилевим принципам романтизму, а й як глибинна внутрішня потреба переосмислення сакральних текстів. Так, дохристиянські релігійні вірування виразно простежуються в низці ранніх творів Т. Шевченка, більша частина яких написана під впливом романтичної традиції з характерними зверненнями до народних вірувань (“Причинна”, “Тополя”, “Утоплена”, “Русалка”, “Лілея” та ін.) [4; 6; 9].

Зважаючи на життєві перипетії творчого шляху, біблійна тематика цілком слушно переважає у Шевченкових творах періоду заслання та після повернення з нього. Ці твори яснозоро демонструють усвідомлене опрацювання ним Святого Письма, знайомитися з яким мислитель почав ще в ранньому дитинстві, коли слухав, як читає його текст дід Четь-Мінеї, згодом вивчав Псалтир у дяка П. Богорського та стикався з обрядовою та ідейною сторонами християнських традицій на службі у священника рідного села Кирилівка П. Кошиці.

І далі життєвий шлях молодого талановитого художника був освячений Божим благословінням: його наставник К. Брюллов вважав Біблію нескінченим джерелом натхнення, звідки можна черпати ідеї та образи для художніх творів, а тому всіляко заохочував свого учня до ретельного вивчення великого сакрального спадку. І це природно створює творче повсякдення, коли Біблійні сюжети та образи просякають у малярську справу Т. Шевченка та втілюються в таких полотнах, як “Іезекіль на полі, всіяному кістками”, “Жертвоприношення Авраама”, “Христос благословляє хліб”, “Святий Дмитро”, “Лот із дочками”, “Розп’яття”, “Апостол Петро”, “Самаритянка”, “Притча про блудного сина”, “Голова Христа”, “Притча про робітників на винограднику (з Рембрандта)”, “Свята родина (з Мурільйо)” та ін. [див. 2; 3; 6; 11]. Якщо художнє втілення Біблійної тематики – це своєрідне візуальне образне

осмисленням, то, очевидно, що упродовж свого визрівання, тема, мотив, образ так чи інакше оприявнювалися і в літературних творах самородка української нації унаслідок його свідомих і несвідомих мисленневих екзистенцій над розвоєм конкретного сюжету. Панораму діалогічності Шевченкових творів підтверджує п'ятирівневий підхід транстекстуальних реляцій Ж. Женета [10]: у поезії митця чітко проступає власне "інтертекстуальність" ("текст у тексті", гра цитат, алюзії тощо). Скажімо, як алюзії слушно розглядати перегуки "Книги Йова" та "Москалевої криниці", як це трактує Л. Плющ [див. дет. 5]. Крім того, в останньому творі наявна алюзія біблійного братовбивства і мотиви страждання невинних (проблема теодицеї). На користь інтертекстуальних запозичень [див. 3; 7], у творах Т. Шевченка свідчать й цитати зі Святого Письма, Псалтиря, що широко використовувались під час богослужбових дійств, обрядів. Наприклад, у "Гайдамаках" ним доречно використаний рядок церковної пісні, що виконувалася під час вінчання [8, с. 65–133].

В поетичному світі Т. Шевченка актуалізується жанрові ознаки сакрального зразка, що є наслідком ще одного рівня діалогічної взаємодії тексту і Біблії як першоджерела. Так, новозаповітне непротівлення злу насильством було для Тараса Григоровича не досить переконливим постулатом у боротьбі за правду і свій народ. У його творах доволі часто оприявнюється конфлікт новозаповітного "якщо тебе вдарили у праву щоку, то підстав ліву" та старозаповітного "око за око, зуб за зуб". Так, у поемі "Сліпа" Т. Шевченко використовує опозицію "мати – донька", де мати покірно несе свій хрест, а її доня Оксана, повторивши шлях матері, не вибачає свого безчестя, мстить пану, влаштовуючи пожежу, й гине сама [8, с. 154–182].

Біблійні образи та мотиви у творах Т. Шевченка набувають ознак, далеких від першоджерела (наприклад, Ісус, Іван-Хреститель чи Марія з однойменної поеми), що вказує не тільки на широкий спектр знань автора у царині сакральних текстів, а й демонструє персоніфіковане бачення і сприймання ним конкретного Біблійного персонажу. Тут, як не парадоксально, перед веде Старий Заповіт, тоді як новозаповітні тексти доповнюють його (мотиви "прощення", "апостольства як діяльного наслідування Ісуса Христа", "Ісуса як Сина Божого", "Благовіщення", "Воскресіння з мертвих", "блудного сина" та ін.).

Загалом світоглядний контекст зіставлення Книг Святого Письма з "Кобзарем" Т. Шевченка є значно масштабнішим: як і Біблія, "Кобзар" ніколи не був виключно літературним явищем, адже "у кожній нації, – писав Г.В.Ф. Гегель, – є такі абсолютно перші Книги, де вказано те, що становить джерело духу народу. В цьому розумінні ці пам'ятки є не що інше, як істинні основи свідомості народу..." [1, с. 447]. Діалог "Шевченко – Біблія" – це багатоаспектне явище [6]. І саме "Кобзар", на думку Г. Штона, "і можна, і потрібно витлумачувати як документ містерійного взірця, себто як книгу, що віддзеркалила (при цьому з дивовижною духовною автентичністю) шлях своєрідної метаноїї її автора, її виростання з людини "старої" чи традиційної в людину нову, котра Отцями Церкви витлумачується як людина християнська" [9, с. 18].

Біблія як велика і вічна книга є супутницею життя багатьох поколінь християн, у тому числі праукраїнців та українців [2; 4 та ін.]. Вочевидь була вона й супутницею життя Тараса Шевченка – від народження до самої смерті. А тому без Біблії, без її морально-етичного та естетичного досвіду неможливо зрозуміти всю багатогранність і духовну велич Шевченкової творчості. Інтерес Тараса Григоровича до Біблії стимулювався особливим змістом його внутрішньої релігійності. Він свого "великого Бога" шукав, вів з ним нескінченний діалог. І процес тих болючих богошукань, внутрішніх монологів і дискусій породжував не тільки поклоніння ("... Благий творителю землі / Не наказуй родных злодеев / А мне смирение пошли!", поема "Слепая" [8, с. 154]), а й сумнів, і докір, і богоборство. І це не випадково, адже замість правди поет бачив скрізь лише "кроваві ріки сльоз". І чому Бог бачить, та мовчить, гріхам великим потурає"? – Підсумовує в екстазі критичної думки він. Але часті докори і ситуативне неприйняття Бога завжди змінювалися смиренністю і побожністю. І поет знову звертався до Біблії, шукаючи відповіді на одвічні питання й водночас знаходячи духовне опертя у владно ворожому його світі.

Отже, Біблія була для Тараса Шевченка не лише джерелом духовних істин, а й високохудожньою книгою, джерелом мотивів, сюжетів, образів. Він переосмислював Біблійні мотиви, напружено шукав у них теми, що могли бути пов'язані з тогочасною дійсністю (див. поеми "Марія", поезії "Ісайя. Глава 35", "По-дражаніє Іезекіілю"). Скажімо, поема "Марія" аж ніяк не тотожна Біблійній легенді про Богоматір і народження Христа. Біблійний сюжет послужив Шевченкові лише поштовхом для втілення вселюдської ідеї святості материнства, створення узагальненого поетичного образу жінки-матері, величної молитви їй:

“Все упованіє моє
На тебе, мій пресвітлий раю,
На милосердіє твоє,
Все упованіє моє
На тебе, мати, возлагаю.
Святая сило всіх святих,
Пренепорочная, благая!...” [8, с. 629].

Дух і стиль Шевченківської творчості такий, що він досить часто відштовхується від якоїсь Біблійної тези, філософський зміст якої служить алегоричним вираженням його думок та ідей, водночас онааявноючи викривальні мотиви Біблії, вкотре осягаючи пристрасність Біблійних пророцтв та псалмів. Найактивніше розробляє він мотиви “Псалмів Давидових”, що під його пером набули громадянського пафосу, тогочасного соціального звучання” [див. 8, с. 319–327, а також 2а].

Трактування Бога як найвищої істини і правди верховного суду над “беззаконієм і злом” зумовлювало часте звертання народного поета до Його образу саме в політично зорієнтованих поемах. Описуючи жертве життя рідного йому селянства, Тарас Шевченко водночас добре знав надбання світової культури, і це давало йому змогу звертатися до будь-якої з історичних епох, формувати свої сміливі висновки. Так, коли він говорить про криваву боротьбу повстанців, то пригадує події Варфоломійвської ночі, а коли розповідає про неофітів – порівнює їх з декабристами.

Отож саме у псалмах та легендах євангельських самородок гнобленого українства вбачав справжню поезію, звідкіля і черпав матеріал для своїх творів, переспівував їх, підтверджуючи, що людська праця – це краса, справедливість і любов. Тарас Шевченко звертався до Біблії і як до літературного твору і як до Святого Письма, черпаючи образи, мотиви, сюжети і створюючи поезії актуального громадянського спрямування – антицарського, антикріпосницького, революційного змісту (“Марія” “Царі”, “Подражаніє Іезекілю”, “Ісая. Глава 35”).

Образ Бога для Шевченка – це ідеал святості, а Марія – рідна мати, мати-земля, Україна-Ненька. В образах “німих рабів своїх” він зображує простий люд, який терпляче зносить усі знущання панівної верхівки. Як борець за свободу рідного народу пророкує всенародну розправу над гнобителями: “Борітеся – поборете, Вам Бог помагає! За вас правда, за вас слава І воля святая!” [8, с. 306].

1. Гегель Г.В.Ф. Эстетика: В 2-х т. – М.: Наука, 1971.

2. Даниленко І. Молитва в поетичному дискурсі Тараса Шевченка // Слово і Час. – 2006. – № 6. – С. 15–20.

2а. Кубаєвський М., Лук’яненко С. Рефлексивний аналіз “Псалмів Давидових Тараса Шевченка” / Микола Кубаєвський, Світлана Лук’яненко // Психологія і суспільствол. – 2014. – №1. – С. 16–22.

3. Куцевол О. Осмислення читачами епіграфа літературного твору як засобу експлікації інтертекстуальності; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.ua>

4. Художня природа біблійних текстів // Зарубіжна література в загальноосвітній школі. – 2006. – № 29. – С. 18–21.

5. Плющ Л. Екзод Т. Шевченка: Навколо “Москалевої криниці”: Дванадцять статтів. – К., 2001.

6. Росовецький С. Біблія і Шевченко // Шевченкознавча енциклопедія. Робочий зошит “Б”. – Київ, НАНУ, Інститут літератури ім. Т. Шевченка, 2005. – С. 127–145.

7. Шайтанов И. Триада современной компаративистики: глобализация – интертекст – диалог культур // Вопросы литературы. – 2005. – № 6. – С. 130–137.

8. Шевченко Т. Г. Твори у трьох томах / Тарас Григорович Шевченко. – Том перший. Поетичні твори. – К.: Держ. вид. худ. Літ. України, 1963. – 732 с.

9. Штонь Г. “Кобзар” і Святе Письмо // Слово і Час. – 2000. – № 1. – С. 18–21.

10. Genette G. Palimpseste. La litterature au second degree. – Paris, 1982.

11. Kristeva J. La révolution du langage poétique. L’avantgarde à la fin du XIX siècle: Lautreamont et Mallarmé. – Paris, 1974.